

УДК 781.24:783.4:78.071.1(430)Бах

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2021.131.243229>

САВОН Д. І.

Савон Дмитро Іванович — творчий аспірант кафедри хорового диригування Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6188-3327>

dsavontrumpet@gmail.com

© Савон Д. І., 2021

МОТЕТ «JESU, MEINE FREUDE»

ЙОГАННА СЕБАСТЬЯНА БАХА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕДАКЦІЙ НОТНОГО ТЕКСТУ

Здійснено аналіз трьох редакцій мотету Й. С. Баха «Jesu, meine Freude», виявлено особливості редакторської роботи з нотним текстом, оцінено придатність певної редакторської версії для історично орієнтованого виконання твору. Зазначено, що через відсутність автографу мотету інваріантом тексту слід вважати сукупність копій, створених протягом другої половини XVII — першої половини XIX століть. Висвітлено історію публікацій мотету — від першого видання (1803) до нинішнього часу. Зосереджено увагу на трьох редакторських версіях: 1) редакції Франца Вюльнера, виконаній для публікації зібрання творів Й. С. Баха Бахівським товариством протягом 1851–1899 років; 2) редакції Конрада Амельна для Нового повного зібрання творів Й. С. Баха, виданого протягом 1954–2011 років; 3) редакції Михайла Берденникова, здійсненій для публікації збірки мотетів Й. С. Баха у видавництві «Музична Україна» 1974 року. На основі порівняльного аналізу виявлено, що дві перші з трьох розглянутих редакцій є текстологічними, третя — виконавською. У текстологічних редакціях збережено композиторський текст, із дотриманням найменших деталей, уміщено коментарі, які дають змогу виявити обсяг редакторських змін у тексті. Особливості виконавської редакції полягають у тому, що редактор додав значну кількість ремарок, зокрема динамічні відтінки, штрихи, темпові позначення тощо. Зауважено, що вибір типу редакції визначається виконавською метою: диригент, який прагне виконати твори Й. С. Баха в автентичній манері, має орієнтуватись на факсимільні видання, а за їх відсутності (як у випадку з мотетом «Jesu, meine Freude») — на текстологічні редакції. Виконавська редакція не може відповідати завданням автентичного виконання, оскільки віддзеркалює виконавські тенденції часу, коли була створена. Зазначено, що диригенту варто бути обізнаним з особливостями фіксації виконавських засобів у нотному тексті доби Бароко. Матеріал статті допоможе диригентам-хормейстерам і співакам зорієнтуватися у наявних версіях нотного тексту мотету «Jesu, meine Freude» й обрати варіант, що найбільше відповідає конкретним виконавським завданням.

Ключові слова: вокально-хорова творчість Й. С. Баха, редакторська інтерпретація, мотет «Jesu, meine Freude», історично орієнтоване виконавство, бароковий вокально-хоровий виконавський стиль.

Постановка проблеми. Розмірковуючи про актуальність мистецтва Й. С. Баха в наші дні, Ніна Герасимова-Персидська зазначала, що вплив його має «обернену форму» і що воно «крещендує з часом»¹. Справді, складається парадоксальна ситуація, коли, віддаючись від епохи Баха в часі, ми стаємо ближчими до розуміння його музики. Виконавська практика останніх десятиліть у свій спосіб демонструє наближення до «справжнього» Баха. У ній поширився історично орієнтований підхід до творів композитора, сутність якого полягає в реконструкції такого їх звучання, яким воно, на нашу думку, могло бути за бахівських часів. Оскільки виконавський шлях до музики Баха зазвичай починається з ознайомлення сучасного музиканта з нотним текстом, актуальність теми статті полягає в тому, щоб проаналізувати доступні вітчизняним музикантам нотні версії одного з найбільш виконуваних бахівських творів для хору — мотету «Jesu, meine Freude» — і виявити, якою мірою ці нотні тексти придатні для історично орієнтованого виконання твору.

Виконавець, зокрема диригент-хормейстер, репертуар якого становлять переважно класико-романтичні й сучасні твори, звик довіряти інтерпретаційним ремаркам, що містяться в партитурі. Щодо нотного тексту барокових творів, варто бути більш обережним і керуватися правилом: «довіряй, проте перевіряй». Слід усвідомлювати, що у виконавській практиці минулого, коли функції автора і виконавця твору не розмежовувались і виконавець мав більшу свободу щодо втілення нотного тексту, композиторський задум нерідко фіксувався в нотах узагальнено, без звичної деталізації, украй потрібної для нинішнього виконавця. У результаті значна кількість вказівок щодо інтерпретації твору, уміщених у сучасному виданні барокового твору, може належати не композитору, а редактору, який готував текст до публікації, причому редакторські вказівки можуть не відповідати критеріям історичної достовірності. У процесі аналізу різних видань мотету Й. С. Баха «Jesu, meine Freude» розглянуто редакторські коментарі до них, співвідношення композиторського і редакторського складників у нотному тексті, а також виявлено в опублікованій версії внесені редактором зміни й доповнення.

Мета статті — зважаючи на виконавські потреби, обґрунтувати критерії добору нот для підготовки історично достовірного виконання мотету Й. С. Баха та інших вокально-хорових творів митців доби Бароко; відповісти на запитання: чи має диригент-хормейстер створювати власний комплекс виконавських засобів на основі уртексту, чи варто скористатись редакторською версією?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифрові технології суттєво розширюють коло доступних нинішньому музиканту нотних версій барокових творів. Серед особливо цінних ресурсів нотних матеріалів слід виділити два: *online* базу даних «Bach digital» (www.bach-digital.de) та віртуальну бібліотеку нотних матеріалів IMSLP² / Музична бібліотека Петруччі (www.imslp.org). Перший із них є відкритим цифровим архівом, у якому зібрано інформацію про творчість Й. С. Баха і композиторів його родини. Перевагою цього сайту є те, що на ньому розміщено цифрові копії більшості автографів композитора. Другий ресурс — це загальнодоступна бібліотека партитур, які зберігаються у вигляді скан-копій паперових видань. Завдяки цим і деяким іншим ресурсам, сучасні музиканти мають можливість ознайомитися з автографами, рукописними копіями, різними виданнями творів Й. С. Баха, зокрема з такими,

¹ Герасимова-Персидская Н. А. От составителя // И. С. Бах и современность : сб. ст. Київ : Муз. Україна, 1985. С. 5.

² International Music Score Library Project (IMSLP) / Petrucci Music Library.

які ще кілька років тому вважались бібліографічною рідкістю. Так, у віртуальній бібліотеці партитур IMSLP зберігається електронні копії двох основних академічних зібрань творів Й. С. Баха — видання Бахівського товариства (Bach Gesellschaft Ausgabe, BGA) і Нове повне зібрання творів композитора (Neue Bach Ausgabe, NBA). Порівняльний аналіз різних нотних версій окремого твору, ретельне вивчення автографів і достовірних копій дають змогу прийняти виважені інтерпретаційні рішення, тому, на нашу думку, така робота має стати обов'язковим етапом у підготовці до виконання барокового твору, зокрема мотету Й. С. Баха.

Матеріалом для порівняльного аналізу взято нотні версії мотету «Jesu, meine Freude», опубліковані у двох багатотомних зібраннях творів Й. С. Баха: виданні Бахівського товариства (Bach Gesellschaft Ausgabe, BGA) та в Новому повному зібранні творів композитора (Neue Bach Ausgabe, NBA). Третю версію, також проаналізовану в статті, опубліковано окремо у видавництві «Музична Україна». Вона поширена у вітчизняній виконавській практиці. Отже, розглянуто три редакції мотету — Франца Вюльнера (Franz Wüllner, 1892), Конрада Амельна (Konrad Ameln, 1965) і Михайла Берденникова (1974). Залучені музикознавчі коментарі всіх трьох редакторів, опубліковані як передмови, післямови, посторінкові примітки чи додаткові томи до нотних видань мотетів¹. Мета цих текстів, обсягом від кількох рядків до розлогих текстологічних розвідок на кількості сторінок, — пояснити дії редактора та вказати джерела публікацій.

Дослідження мотетів Й. С. Баха поживавилось до ювілейної дати — 200-річчя першої публікації цих творів, що припадає на 2002–2003 роки. У цей час виходять друком монографія Клауса Гофмана² (Klaus Hofmann), а також кілька джерелознавчих розвідок Уве Вольфа (Uwe Wolf), зокрема його стаття про історичне значення першого видання мотетів Й. С. Баха³ і редакторський коментар до публікації мотетів видавництвом «Carus»⁴. Серед більш ранніх досліджень слід назвати монографію Данієля Р. Меламе (Daniel R. Melamed) «Й. С. Бах та німецький мотет»⁵, у якій твори композитора розглянуто в аспекті розвитку жанрового стилю мотету, а також широко відому класичну працю з питань інтерпретації творів Й. С. Баха — монографію Альберта Швейцера⁶. У ній мотетам присвячено невеликий, але надзвичайно глибокий нарис. Цінним джерелом виконавських спостережень над мотетами Й. С. Баха є роздуми відомого інтерпретатора старовинної музики диригента Джона Еліота Гардінера (John Eliot Gardiner), уміщені в буклеті до компакт-диску мотетів у виконанні «Монтеверді-хору»⁷

¹ Зокрема, передмова Ф. Вюльнера (Wüllner F. Joh. Seb. Bach's Motetten, Choräle und Lieder. Vorwort // Johann Sebastian Bachs Werke / Herausgegeben von der Bach Gesellschaft : in 46 Bänden. Band 39. Leipzig : Breitkopf & Härtel, 1892. S. XIV–LXVI), слово від редактора-упорядника М. Берденникова (Берденников М. А. Від редактора // Бах Й. С. Мотети. Київ : Муз. Україна, 1974. С. 4), том критичних зауважень К. Амельна (Ameln K. Kritischer Bericht. Johann Sebastian Bach. Neue Ausgabe Sämtlicher Werke. Leipzig : VEB Deutscher Verlag für Musik, 1967. 211 S.).

² Hofmann K. Johann Sebastian Bach, Die Motetten. Kassel : Bärenreiter, 2003. 263 S.

³ Wolf U. Zur Schichtschen Typendruck-Ausgabe der Motetten Johann Sebastian Bachs und zu ihrer Stellung in der Werküberlieferung // Musikalische Quellen, Quellen zur Musikgeschichte: Festschrift für Martin Staehelin zum 65. Geburtstag. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht. 2002. S. 269–286.

⁴ Wolf U. Zur Neuausgabe // Johann Sebastian Bach. Motetten / Stuttgarter Bach-Ausgaben ; Bach-Archiv Leipzig. Stuttgart : Carus, 2002. S. III–VI.

⁵ Melamed D. R. J. S. Bach and the German motet. New York : Cambridge University Press, 1995. 184 p.

⁶ Швейцер А. Иоганн Себастьян Бах. Москва : Музыка, 1965. 725 с.

⁷ Gardiner J. E. The Bach Motets // Bach Motets. London, 2012. P. 6–13.

(«Monteverdi Chor»). Диригент розглядає історію видань, структуру й особливості кожного мотету. В українському музикознавстві Дарія Савченко¹ виявила особливості поліфонії, визначила роль фуги й хоралу в мотетах Й. С. Баха.

Окрім публікацій про мотетну творчість Й. С. Баха, для статті важливі роботи з історії редагування бахівських творів інших жанрів, зокрема праця М. Лоткіна, присвячена аналізу редакцій віолончельних сюїт для альта². Залежно від кількості й характеру редакторських доповнень, дослідник пропонує розрізняти два типи редакцій — текстологічні й романтичні. Цю класифікацію частково застосовано й у статті.

Виклад основного матеріалу. Мотет «Jesu, meine Freude» («Ісус, моя радість»), як і інші мотети Баха, створено до певної події — урочистої чи траурної. Він написаний, імовірно, між 1723 і 1735 роками до церемонії поховання чи вшанування пам'яті Йоганни Марії Кеес (Johanna Maria Kees), дружини лейпцизького поштмейстера. Текст мотету «Jesu, meine Freude» склав Бах. Це компіляція біблійних фрагментів (послання апостола Павла до римлян, 8:1–2, 9–11) і строф хоральної поезії Йоганна Франка (Johann Franck). А. Швейцер називає цей текст бахівською «проповіддю про життя і смерть»³. Мотет має складну симетричну одинадцятичастинну композицію з подвійною фугою «Ihr aber seid nicht fleischlich...» у центрі (№ 6) та розосередженими варіаціями на хоральну мелодію Йоганна Крюгера (№№ 1, 3, 5, 7, 9, 11). Між частинами мотету виникають концентричні зв'язки: друга й десята частини узгоджені завдяки подібності тематизму, четверта й восьма — завдяки використанню аналогічного виконавського складу (ансамблевого триголосся). Автограф мотету не зберігся.

Хорову партитуру «Jesu, meine Freude» вперше опубліковано у двотомному зібранні мотетів, яке упорядкував наступник Баха по канторату в Thomasschule Йоганн Готфрід Шихт (Johann Gottfried Schicht). Цей збірник, опублікований протягом 1802–1803 років у видавництві Breitkopf und Härtel, тривалий час недооцінювали і не вважали надійним джерелом для підготовки пізніших видань мотетів. В останніх текстологічних дослідженнях⁴ доведено, що Й. Г. Шихт працював із рукописними джерелами, нині втраченими. Тому це видання є важливим історичним документом. Скан-копія видання доступна на веб-сервісі Internet Archive⁵. У збірці Й. Г. Шихта «Jesu, meine Freude» позначений як мотет № 5.

Можна оминати кілька публікацій мотетів у Німеччині в середині XIX століття, оскільки вони були, фактично, перевиданнями збірки Й. Г. Шихта. Зазначимо лише,

¹ Докладніше див. у працях Д. Савченко: Композиция четвертого мотета И. С. Баха (BWV № 228) в вербальном и музыкальном рядах // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 76 : Проблеми музичної спадщини. Київ, 2008. С. 152–160; Проблеми дослідження ролі поліфонії у мотетах І. С. Баха // Київське музикознавство. Київ, 2010. Вип. 35. С. 10–20; Спільність ідеї та особливості її втілення у двох мотетах І. С. Баха // Там само. 2012. Вип. 41. С. 88–97.

² Лоткин М. Из истории редактирования виолончельных сюит Й. С. Баха для альты // Бах и современность : сб. ст. Киев : Муз. Україна, 1985. С. 124–135.

³ Швейцер А. Иоганн Себастьян Бах. Москва : Музыка, 1965. С. 533.

⁴ Докладніше див.: Wolf U. Zur Schichtschenschen Typendruck-Ausgabe der Motetten Johann Sebastian Bachs und zu ihrer Stellung in der Werküberlieferung // Musikalische Quellen, Quellen zur Musikgeschichte: Festschrift für Martin Staehelin zum 65. Geburtstag. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht. 2002. S. 269–286.

⁵ Ознайомитися зі скан-копією першого видання мотетів Й. С. Баха можна за посиланням: Joh. Seb. Bach's Motetten in Partitur. URL: <https://archive.org/details/johsebbachsmotet00bach/page/16/mode/2up> (дата звернення: 30.11.2020).

що, як і перша публікація, вони сприяли значному поширенню мотетів у виконавській практиці. Надзвичайною подією стало видання 46-томного першого зібрання творів Й. С. Баха бахівським товариством (Bach Gesellschaft), у складі якого були відомі музиканти й меценати Німеччини та інших країн. У 39-му томі мотет «Jesu, meine Freude» під редакцією Ф. Вюльнера опубліковано 1892 року. Буквально в першому реченні передмови Ф. Вюльнер зазначає: «Навряд чи знайдеться серед томів бахівського зібрання такий, що викликав би більше труднощів для редакції, ніж цей том мотетів»¹. Ф. Вюльнер свідомо не брав до уваги попередні публікації мотетів і орієнтувався тільки на рукописні джерела, серед них — майже повні комплекти поголосників із Thomasschule, три рукописні копії з берлінської бібліотеки герцогині Анни Амалії (Herzogin Anna Amalia Bibliothek) і копія з приватної колекції Еріха Прігера (Erich Prieger) в Бонні (приклад 1). Ф. Вюльнер ретельно описує, коментує і порівнює ці джерела, пояснює, якому варіанту і чому надавав перевагу, коли траплялись розбіжності.

Нова редакція мотетів з'явилася в рамках колосального видавничого проекту, який об'єднав Східну й Західну Німеччину, — у повному зібранні творів Й. С. Баха. Його можна вважати еталонним у науковому й технічному планах. Підготовку мотетів здійснив німецький музикознавець К. Амелън, авторитетний фахівець із питань протестантської музики. Мотети, зокрема «Jesu, meine Freude» увійшли до першого тому третьої серії зібрання, виданого 1965 року. Двома роками пізніше К. Амелън у видавництві «Bärenreiter» видав окремий том редакторських коментарів обсягом понад двісті сторінок. Він спирався на кілька джерел, рукописних і друкованих. Як і Ф. Вюльнер, К. Амелън зіставляє, порівнює, обирає варіанти. Описуючи його роботу, інший редактор мотетів (Уве Вольф) зазначав, що в 1950-х роках К. Амелън як редактор мотетів Баха зіткнувся з тими ж проблемами, що і Ф. Вюльнер на сімдесят років раніше: за відсутності автографа не зрозуміло, яким копіям і якою мірою довіряти. Виконавська практика щодо мотетів не покращилась, більше того, частину рукописних копій, доступних Ф. Вюльнеру, К. Амелън уже не міг знати, оскільки вони були втрачені під час Другої світової війни.

Зокрема, втрачено комплект поголосників із Thomasschule й один рукопис із бібліотеки Кенігсберга (Калінінграда). З іншого боку, К. Амелъну вдалося залучити деякі інші копії мотету, які не були відомі Ф. Вюльнеру². Нотний текст мотету «Jesu, meine Freude» в редакції К. Амелъна доступний на ресурсі *imslp.com*. Крім того, том мотетів, як і том із редакторськими коментарями К. Амелъна, зберігається в бібліотеці Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.

Не вдаючись до порівнянь першого і другого зібрань творів Й. С. Баха, зазначимо, що обидва є ґрунтовними академічними виданнями, які можна розглядати як *urtext*. Після редакції К. Амелъна з'явилися інші редакції мотетів, зокрема найсучасніші версії Уве Вольфа (2002) й Гюнтера Грауліха (Günter Graulich, 2003), які через 200 років після першої публікації, підготували до друку мотети у видавництві «Carus Verlag». Відомості про публікації мотетів Й. С. Баха наведено в таблиці 1.

¹ Wüllner F. Joh. Seb. Bach's Motetten, Choräle und Lieder. Vorwort // Johann Sebastian Bachs Werke / herausgegeben von der Bach Gesellschaft : in 46 Bänden. Band 39. Leipzig : Breitkopf & Härtel, 1892. S. XIV.

² Докладніше див: Wolf U. Zur Schichtschen Typendruck-Ausgabe der Motetten Johann Sebastian Bachs und zur ihrer Stellung in der Werküberlieferung // Musikalische Quellen — Quellen zur Musikgeschichte. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht. 2002. S. 271.

Й. С. Бах. Мотет «Jesu, meine Freude».
Фрагмент рукописної копії. Amalienbibliothek, Берлін

The image displays a handwritten musical score for the motet "Jesu, meine Freude" by Johann Sebastian Bach. The score is divided into several sections:

- Vocal Parts:** The top section consists of four staves for vocal parts. The lyrics are: "Ich bin ein arme Sünder, mein Heil ist nur in Jesu Christ, der mich erlöst hat von aller Sünde." The word "Sünder" is written as "Sünder" in the original manuscript.
- Choral Section:** The middle section is labeled "Choral." and consists of five staves. The lyrics are: "Der Herr Jesu Christ, der mich erlöst hat von aller Sünde, der Herr Jesu Christ, der mich erlöst hat von aller Sünde." The word "Sünder" is written as "Sünder" in the original manuscript.
- Final Section:** The bottom section consists of five staves. The lyrics are: "Ihr gläubigen Christen, bleibet in der Geduld, denn die Frucht der Gerechtigkeit wird nicht abfallen." The word "Sünder" is written as "Sünder" in the original manuscript.

Таблиця 1.

Відомості з історії редакцій мотету Й. С. Баха «Jesu, meine Freude»

Видавництво	Рік видання	Місце видання	Головний редактор	Тип редакції
Breitkopf und Härtel	1803	Лейпциг	Йоханн Готфрід Шихт (Johann Gottfried Schicht)	текстологічний
Bach Gesellschaft Ausgabe (BGA) Breitkopf und Härtel	1892	Лейпциг	Франц Вюльнер (Franz Wüllner)	текстологічний
Neue Bach Ausgabe (NBA) Bärenreiter Verlag	1965	Кассель	Конрад Амелън (Konrad Ameln)	текстологічний
Музична Україна	1974	Київ	Михайло Берденников	виконавський
Carus Verlag	2002	Штутгарт	Уве Вольф (Uwe Wolf)	текстологічний
Carus Verlag	2003	Штутгарт	Гюнтер Грауліх (Günter Graulich)	текстологічний

В Україні мотет «Jesu, meine Freude» найбільше відомий у редакції М. Берденникова, який підготував до друку шість мотетів Баха й опублікував 1974 року у видавництві «Музична Україна». Саме цю редакцію використовують у навчальному процесі. У передмові зазначено, що М. Берденников, готуючи нотний матеріал до публікації, орієнтувався на видання Бахівського товариства (BGA), а також: «Редактор-упорядник <...> дає позначення темпу, динаміки та характеру виконання творів»¹ і, усвідомлюючи їх суб'єктивність, вважає їх «корисними в процесі виконавського виявлення музичної форми і для відносної оцінки того чи іншого мелодико-тематичного матеріалу»².

Розглянемо більш детально редакції Ф. Вюльнера, К. Амелъна й М. Берденникова з позицій виконавця. Особливістю редакції Ф. Вюльнера є використання старих вокальних ключів: усі партії, крім басової, написані в ключах *до*, що характерно для викладу творів часів бароко в Німеччині. Щодо динаміки, Ф. Вюльнер подає лише контрастні нюанси (*forte* або *piano*), а щодо темпів, — наводить лише одну ремарку *Andante* в №8 «So aber Christus in euch ist...». Незвичними для сучасного виконавця є позначення деяких ритмічних деталей: наприклад, другої ноти, поєднаної лігою з першою на межі тактів, немає (приклад 2, відповідні місця позначені). Далі наведено лише один приклад, хоча таких чимало в партитурі.

Редакція Ф. Вюльнера належить до *текстологічного типу*³, оскільки в ній відтворено авторський текст мотету «Jesu, meine Freude» в усіх його елементах. Це стосується й редакції К. Амелъна, особливості якої становлять текстові виправлення або доповнення, написані курсивом. Вони стосуються підтекстовки й динаміки. Редакторські доповнення щодо підтекстовки хорових партій зручні для співаків.

¹ Берденников М. А. Від редактора // Бах Й. С. Мотети. Київ : Муз. Україна, 1974. С. 4.

² Там само. С. 4.

³ Такий термін застосовує М. Лоткін, див.: Лоткин М. Из истории редактирования виолончельных сюит Й. С. Баха для альта // Бах и современность. Киев : Муз. Україна, 1985. С. 128.

Різними шрифтами позначено динамічні відтінки: курсивом — відтінки, які запропонував редактор, звичайним шрифтом — узяті з рукописів (приклад 3).

Приклад 2.

Й. С. Бах. Мотет «Jesu, meine Freude».
Фрагмент редакції Ф. Вюльнера

Vers 5.

Soprano I.
Soprano II.
Alto.
Tenore.

Gu _ _ te Nacht, gu _ _ te Nacht, gu _ _ te Nacht, gu _ te Nacht, o We _ _ sen, gu _ te Nacht, o We _ _ sen, gu _ te Nacht, o We _ _ sen, gu _ te Nacht, o We _ _ sen, gu _ te Nacht, gu _ te Nacht, gu _ te Nacht, gu _ te Nacht, o We _ _ sen, gu _ te Nacht, o We _ _ sen, gu _ te Nacht, o We _ _ sen.

Приклад 3.

Й. С. Бах. Мотет «Jesu, meine Freude».
Фрагмент редакції К. Амельна

de - - nen, die in Chri - sto Je - su sind, es ist nun nichts Ver - damn - li - ches an de - - nen, die in Chri - sto Je - - su sind, es ist nun nichts Ver - damn - li - ches an de - - nen, die in Chri - sto Je - - su sind, es ist nun nichts Ver - damn - li - ches an de - - nen, die in Chri - sto Je - su sind, de - - nen, die in Chri - sto Je - - su sind, es ist nun nichts Ver - damn - li - ches an de - - nen, die in Chri - sto Je - - su sind.

У тексті пунктирні ліги між нотами показують втручання редактора. Усі корективи цілком логічні й виправдані. У редакції К. Амельна важливим для виконавця є те, що, завдяки спеціальним позначенням (використанню різних шрифтів і додаткових знаків), можна диференціювати текст, виділивши в ньому «верству редакторського втручання» і умовно-авторську верству (приклад 4).

Приклад 4.

Й. С. Бах. Мотет «Jesu, meine Freude». Фрагмент редакції К. Амелъна

123

Soprano I
Denn das Ge - setz des Gei - stes, der da le - ben - - dig - ma - chet in Chri - sto

Soprano II
Denn das Ge - setz des Gei - stes, der da le - ben - - dig - ma - chet in Chri - sto

Alto
Denn, denn das Ge - setz des Gei - - - - stes, der da le -

128

Je - - - - su, in Chri - - sto Je - - su, hat mich frei ge -

Je - - - - su, in Chri - - sto Je - - su, hat mich frei -

- ben - - - - dig ma - chet in Chris - sto - Je - - su, hat mich frei ge -

Зручною в репетиційному процесі є редакторська нумерація тактів на початку аколади, що істотно допомагає хормейстеру і співакам швидко орієнтуватися в тексті й полегшує професійну взаємодію.

Відзначити також редакцію Гюнтера Грауліха, опубліковану видавництвом «Carus Verlag» 2003 року. У статті детально не проаналізовано її, оскільки цей нотний текст ґрунтується на виданні К. Амелъна, але її оригінальність і новизна полягають у наявності розшифрованої партії *basso continuo*, якої немає в жодній із розглянутих редакцій. Якщо музикант вирішить виконувати мотет із *basso continuo*, то редакція Г. Грауліха надасть допомогу в опрацюванні нотного тексту (приклад 5).

Приклад 5.

Й. С. Бах. Мотет «Jesu, meine Freude». Фрагмент редакції Г. Грауліха

1. Choral: Jesu, meine Freude

Sopran 1
Instrument 1 ad lib.
(h-a²)
Je - su mei - ne

Sopran 2
Instrument 2 ad lib.
(h-g²)
Es

Alt
Instrument 3 ad lib.
(fis-e²)
Je - su, mei - ne Freu - de, mei - nes Her - zens
Je - su, my sal - va - tion, And my heart's pos -

Tenor
Instrument 4 ad lib.
(c-a¹)
Je - su, mei - ne Freu - de, mei - nes Her - zens
Je - su, my sal - va - tion, And my heart's pos -

Baß
Instrument 5 ad lib.
(E-e¹)
Je - su mei - ne Je - su, mei - ne Freu - de, mei - nes Her - zens
Je - su, my sal - va - tion, And my heart's pos -

Basso continuo
ad libitum

Редакція М. Берденникова, на відміну від попередньо аналізованих, містить значну кількість додаткових ремарок: *pietosamente* (зворушливо), *cantabile* (співучо), *con tenerezza* (м'яко), *drammatico* (драматично) тощо. Також динамічна шкала редакції відтворює всі можливі нюанси в діапазоні від *piano* до *forte*. У партитурі додано зміни динаміки: *crescendo*, *diminuendo*, *poco diminuendo*, *diminuendo poco a poco*, *poco crescendo*, *crescendo poco a poco*, *meno forte*, *subito*, *rinforzando* та інші. У нотному тексті наявні знаки *tenuto* (точно витримано звук за силою і часом). Редактор додає багато агогічних змін: *rallentando*, *rallentando poco*, *ritenuto*, *ritenuto poco*, *ritenuto molto*, *a tempo*, *come sopra*, *diminuendo poco a poco e rallentando al fine*, вписує темпові ремарки перед кожною частиною (таблиця 2).

Таблиця 2.

Й. С. Бах Мотет «Jesu, meine Freude».
Темпові позначення в редакції М. Берденникова

Номер частини	Темпове позначення
№ 1	<i>Andante sostenuto, pietosamente</i>
№ 2	<i>Andante risoluto, ma cantabile</i>
№ 3	<i>Andante sostenuto, pietosamente</i>
№ 4	<i>Moderato</i>
№ 5	<i>Allegro drammatico</i>
№ 6	<i>Allegro moderato</i>
№ 7	<i>Andante sostenuto</i>
№ 8	<i>Andante</i>
№ 9	<i>Andante sostenuto, sempre con dolcezza</i>
№ 10	<i>Andante risoluto, ma cantabile</i>
№ 11	<i>Andante sostenuto, pietosamente</i>

М. Берденников додає в партитуру підказки у штриховому плані, орієнтуючись на характер і смисл словесного тексту. Ідеться про акценти *marcato*, *sforzando*, *legato*, яких немає в інших редакціях мотету (приклад 6). Такий тип музичної редакції називають *виконавським*, або *романтичним*. «Для редакцій такого типу, — зазначає М. Лоткін, — авторський текст є певним контуром, на якому редактор, а за ним і виконавець, утілюють своє власне прочитання твору»¹.

Висновки. На основі проаналізованих матеріалів можна сформулювати критерії вибору нотної редакції для виконання мотету «Jesu, meine Freude». Зауважимо насамперед, що виконавцю музики Баха варто знати варіанти редакцій і розуміти наявність «руки редактора» в бахівському тексті. Передусім, слід відповісти на два запитання: 1) яку мету ставить перед собою виконавець? 2) який рівень його професіоналізму і міра самостійності у виборі інтерпретаційних рішень?

Обираючи певну редакцію, слід враховувати професійний рівень виконавця та його підхід до виконання твору (автентичний чи осучаснений). Для автентичного виконання найбільш відповідним варіантом є текстологічна редакція. З розглянутих — це версії Ф. Вюльнера та К. Амельна, у яких втручання в партитуру мінімальне і стосуються вони лише технічних аспектів (підтекстовка, ліги, нумерація тактів). Такі

¹ Лоткін М. Из истории редактирования виолончельных сюит Й. С. Баха для альты // Бах и современность. Киев : Муз. Україна, 1985. С. 127.

редакції важливі для освіченого музиканта, який знає засади історично орієнтованого виконавства, зокрема барокової музики, готовий заглибитись у семантику німецького тексту й особливості історичної орфоєпії.

Приклад 6.

Й. С. Бах. Мотет «Jesu, meine Freude». Фрагмент редакції М. Берденникова

40 *mf marc.*

S1 die nicht nach dem Flei - sche wan - die - - -

S2 wan - - - - - deln,

A *p legato teneramente* *espress.*

T - - - - -

B - - - - - deln.

43 *legato teneramente*

S1 - deln, nach dem Flei - sche wan - deln, die nicht nach dem Flei - sche

S2 *mf marc.* *p*

S2 die nicht nach dem Flei - sche wan - - - - -

A - - - - - deln, die nicht nach dem Flei - sche

T - - - - - deln, nicht nach dem Flei - sche wan - - - - -

B - - - - -

Редакторська версія М. Берденникова пропонує виконавцеві широку палітру динамічних, темпових, агогічних і штрихових ремарок, які вносять особисте начало в бачивський текст. Не заперечуючи їх слушності й обґрунтованості, вважаємо, що вони становлять один із можливих варіантів прочитання композиторського тексту, який, хоч і перебуває в межах інтерпретаційного потенціалу твору, усе ж стримує виконавську ініціативу. Досвід видатного хормейстера у творчому діалозі з бароковим текстом може стати неоціненним у становленні професійної майстерності диригента, зокрема у процесі навчання. Однак така редакція є прикладом «осучаснення» твору епохи Бароко. Поза сумнівом, редакції виконавського типу можна брати до уваги в пізнанні виконавських принципів цієї музики, але навряд чи вони ефективні у створенні виконавського барокового вокально-хорового стилю. Тому, користуючись такою редакцією, слід додатково звіряти ремарки з іншими редакторськими версіями і, за можливості, з автографом твору; варто сприймати їх як пропозицію, яку можна сприйняти або відхилити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Берденников М. А. Від редактора // Бах Й. С. Мотети. Київ : Муз. Україна, 1974. С. 4.
2. Герасимова-Персидская Н. А. От составителя // И. С. Бах и современность : сб. ст. Киев : Муз. Україна, 1985. С. 5–7.
3. Лоткин М. Из истории редактирования виолончельных сюит Й. С. Баха для альты // Бах и современность : сб. ст. / сост. Н. А. Герасимова-Персидская. Киев : Муз. Україна, 1985. С. 124–135.
4. Савченко Д. О. Композиция четвёртого мотета И. С. Баха (BWV № 228) в вербальном и музыкальном рядах // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 76 : Проблеми музичної спадщини. Київ, 2008. С. 152–160.
5. Савченко Д. О. Проблеми дослідження ролі поліфонії у мотетах І. С. Баха // Київське музикознавство : зб. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського; Київське держ. вище муз. училище ім. Р. М. Глієра. Київ, 2010. Вип. 35. С. 10–20.
6. Савченко Д. О. Спільність ідеї та особливості її втілення у двох мотетах І. С. Баха // Київське музикознавство: Культурологія та мистецтвознавство / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського; Київське держ. вище муз. училище ім. Р. М. Глієра. Київ, 2012. Вип. 41. С. 88–97.
7. Швейцер А. Иоганн Себастьян Бах / пер. с нем. ; послесл. М. С. Друскина. Москва : Музыка, 1965. 725 с.
8. Ameln K. Kritischer Bericht. Johann Sebastian Bach. Neue Ausgabe Sämtlicher Werke. Leipzig : VEB Deutscher Verlag für Musik, 1967. 211 S.
9. Gardiner J. E. The Bach Motets // Bach Motets. London, 2012. P. 6–13. URL: <https://shop.monteverdi.co.uk/wp-content/uploads/2019/03/sdg716.pdf> (accessed: 30.11.2020).
10. Hofmann K. Johann Sebastian Bach, Die Motetten. Kassel : Bärenreiter, 2003. 263 S.
11. Melamed D. R. J. S. Bach and the German motet. New York : Cambridge University Press, 1995. 184 p.
12. Wolf U. Zur Neuausgabe // Johann Sebastian Bach. Motetten / Stuttgarter Bach-Ausgaben ; Bach-Archiv Leipzig. Stuttgart : Carus, 2002. S. III–VI.
13. Wolf U. Zur Schichtschichten Typendruck-Ausgabe der Motetten Johann Sebastian Bachs und zu ihrer Stellung in der Werküberlieferung // Musikalische Quellen, Quellen zur Musikgeschichte: Festschrift für Martin Staehelin zum 65. Geburtstag / hg. J. Heidrich, H. J. Marx, U. Konrad. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2002. S. 269–286.
14. Wüllner F. Joh. Seb. Bach's Motetten, Choräle und Lieder. Vorwort // Johann Sebastian Bachs Werke / herausgegeben von der Bach Gesellschaft : in 46 Bänden. Band 39. Leipzig : Breitkopf & Härtel, 1892. S. XIV–LXVI.

REFERENCES

1. Berdennykov, M. A. (1974). From the Editor. [Vid redaktora]. In: Bach J. S. *Motets [Motety]*. Kyiv: Muzychna Ukraina, p. 4 [in Ukrainian].
2. Gerasimova-Persydska N. O. (1985). From the Editor. [Ot sostavitelya]. In: *Bach and contemporaneity: [Bah i sovremennost']*. Kiev: Muzychna Ukraina, pp. 5–7 [in Russian].
3. Lotkin, M. (1985). From the history of editing J. S. Bach's cello suites for viola [Iz istorii redaktirovaniya violonchel'nyh sjuit J. S. Baha dlja al'ta]. In: *Bach and contemporaneity. [Bah i sovremennost']*. Kiev: Muzychna Ukraina, pp. 124–135 [in Russian].

4. Savchenko, D. O. (2008). Composition of the fourth motet by J. S. Bach (BWV № 228) in verbal and musical ranks [Kompozicija chetvertogo moteta I. S. Baha (BWV № 228) v verbal'nom i muzykal'nom rjadah]. In: *Scientific herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine [Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]*. Issue 76: *Problems of Musical Heritage [Problemy muzychnoi spadshchyny]*. Kyiv, pp. 152–160 [in Ukrainian].
5. Savchenko, D. O. (2010). Problems of research of the role of polyphony in Bach's motets. [Problemy doslidzhennia roli polifonii u motetakh I. S. Bakha]. In: *Kyiv Musicology [Kyivske muzykoznavstvo]*. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, R. Glier Kyiv Institute of Music. Issue 35. Kyiv, pp. 10–20 [in Ukrainian].
6. Savchenko, D. O. (2012). The commonality of the idea and the peculiarities of its embodiment in the two motets of J. S. Bach [Spilnist idei ta osoblyvosti yii vtilennia u dvokh motetakh I. S. Bakha]. In: *Kyiv Musicology. Culturology and Art Studies [Kyivske muzykoznavstvo. Kulturologiia ta mystetstvoznavstvo]*. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, R. Glier Kyiv Institute of Music. Issue 41, pp. 88–97 [in Ukrainian].
7. Shvejcer, A. (1965). *Johann Sebastian Bach [Iogann Sebast'jan Bach]*. Moscow: Muzyka, 725 p. [in Russian].
8. Ameln, K. (1967). *Kritischer Bericht. Johann Sebastian Bach. Neue Ausgabe Sämtlicher Werke*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 211 p. [in German].
9. Gardiner, J. E. (2012). The Bach Motets. In: *Bach Motets*. London, pp. 6–13. Available at: <https://shop.monteverdi.co.uk/wp-content/uploads/2019/03/sdg716.pdf> (accessed: 30.11.2020) [in English].
10. Hofmann, K. (2003). *Johann Sebastian Bach, Motets*. Kassel: Bärenreiter. 263 p. [in German].
11. Melamed, D. R. (1995). *J. S. Bach and the German motet*. New York: Cambridge University Press. 184 p. [in English].
12. Wolf, U. (2002). Zur Neuausgabe. In: *Johann Sebastian Bach. Motetten*. Stuttgart: Carus, pp. III–VI [in German].
13. Wolf, U. (2002). Zur Schichtschen Typendruck-Ausgabe der Motetten Johann Sebastian Bachs und zu ihrer Stellung in der Werküberlieferung. In: *Musikalische Quellen — Quellen zur Musikgeschichte*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, pp. 269–281 [in German].
14. Wüllner, F. (1892). *Johann Sebastian Bachs Werke*. Leipzig: Breitkopf und Härtel. 311 p. [in German].

САВОН Д. И.

Савон Дмитрий Иванович — творческий аспирант кафедры хорового дирижирования Национальной музыкальной академии Украины имени П. И. Чайковского (Киев, Украина).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6188-3327>

dsavontrumpet@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2021.131.243229>

МОТЕТ «JESU, MEINE FREUDE» ИОГАННА СЕБАСТЬЯНА БАХА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕДАКЦИЙ НОТНОГО ТЕКСТА

Актуальность и научная новизна исследования. В украинском музыковедении исследовались композиторские средства в мотетах Й. С. Баха: система полифонии, роль хорала и фуги в драматургии и композиции произведений. Их исполнительские особенности оставались вне поля зрения. Между тем, мотеты, в частности, рассматриваемый в статье «Jesu, meine Freude», относятся к наиболее исполняемым произведениям в хоровом репертуаре. В статье впервые в украинском музыковедении с позиций исторически ориентированного исполнительства проанализированы три редакторские версии мотета «Jesu, meine Freude»; на основе изучения редакторских комментариев и научной литературы (преимущественно немецкоязычной) рассмотрен вопрос соответствия нотного текста задачам исполнительской реконструкции барочного вокально-хорового стиля.

Цель статьи — выяснить особенности редакторской интерпретации мотета Й. С. Баха «Jesu, meine Freude» и соответствие той или иной редакции исторической реконструкции вокального хорового стиля немецкого барокко. Используются следующие **методы**: исторический в изучении истории изданий мотета «Jesu, meine Freude», компаративный в процессе сравнительного анализа трёх редакторских интерпретаций мотета Й. С. Баха «Jesu, meine Freude» (Франца Вюльнера, Конрада Амельна и Михаила Берденникова).

Основные результаты и выводы. На основе сравнительного анализа выяснено, что две первые из трёх рассмотренных редакций являются текстологическими, третья — исполнительской. В текстологических редакциях сохранён композиторский текст в мельчайших деталях, содержатся комментарии, позволяющие выявить редакторские изменения в тексте. Особенности исполнительской редакции обусловлены значительными редакторскими ремарками относительно динамических оттенков, штрихов, темповых обозначений. Отмечено, что выбор типа редакции диктуют исполнительские цели: дирижёр, исполняющий произведения Й. С. Баха в аутентичной манере, должен ориентироваться на факсимильные издания, а при их отсутствии (как в случае мотета «Jesu, meine Freude») — на текстологические редакции. Исполнительская редакция не предполагает аутентичного исполнения, поскольку отражает исполнительские тенденции того времени, когда она была создана. Отмечено, что дирижёру важно знать особенности фиксации исполнительских средств в нотном тексте эпохи барокко.

Ключевые слова: вокально-хоровое творчество Й. С. Баха, редакторская интерпретация, мотет «Jesu, meine Freude», исторически ориентированное исполнение, барочный вокально-хоровой исполнительский стиль.

DMYTRO SAVON

Savon, Dmytro — Creative Postgraduate Student at the Department of Choral Conducting at the Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6188-3327>

dsavontrumpet@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2021.131.243229>

MOTET “JESU, MEINE FREUDE” BY JOHANN SEBASTIAN BACH: COMPARATIVE ANALYSIS OF EDITIONS OF MUSICAL TEXT

Relevance and scientific novelty of the selected subject for the research. In the Ukrainian musicology, the motets written by Johann Bach were mainly studied from the compositional means standpoint, considering the system of polyphony, the role of chorale and fugue in dramaturgy as well as the composition of works. Scientists have not previously researched the motets performance specificity. Meanwhile, motets, particularly the one reviewed in the article “Jesu, meine Freude”, are among the most frequently performed works of the choral repertoire. For the first time in the Ukrainian musicology, three edited versions of the motet “Jesu, meine Freude” are analyzed from the standpoint of historically oriented performance. Based on the study of editors’ comments and source literature (mostly German), the question of compliance of the musical text with the task of performing reconstruction of the baroque vocal and choral style was studied.

The aim of the article lies in the need to find out specificity of the editors’ interpretation of motet “Jesu, meine Freude” written by Johann Bach and suitability extent of different edited versions for the historical reconstruction of the vocal-choral style of the German Baroque.

During the development of particular article, such methods were utilized: historical — the history of edited versions of “Jesu, meine Freude” motet was traced, *comparative* — the comparative analysis of three edited versions of motet “Jesu, meine Freude” written by Johann Bach (Franz Wulner, Konrad Ameln and Mykhailo Berdennykov) was completed.

Main results and conclusions. According to the completed comparative analysis, the first two of the three considered edited versions are textual, while the third one is adopted for performing. Textual versions are characterized by the preservation of the composer’s text in the smallest details, including comments to clearly identify the extent of changes made by the editor in the text. The peculiarities of the version adopted for performing contain the large amount of remarks added by the editor, covering dynamic shades, strokes, tempo notation, etc. It is noted that the choice of version type is determined by performance goals: to perform the works of Johann Bach in an authentic manner, the conductor should focus on facsimile versions, and if they are absent (as in the case of the “Jesu, meine Freude” motet), the one should use textual type of edited versions. The version developed for performing cannot correspond to the authentic performing, as the first does not reflect specific tendencies of the time when it was created. It is specified that the conductor should be familiar with the peculiarities of fixing the means of performance in the musical text of the Baroque era.

Keywords: vocal and choral work of Johann Sebastian Bach, editors’ interpretation, “Jesu, meine Freude” motet, historically oriented performance, baroque vocal, and choral performance style.